

Луговий В. С.,
ГДПШМ, м. Горлівка

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ОНОМАСТИКОНУ ТВОРІВ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

У статті досліджуються основні характеристики ономастикону творів П. Загребельного “Левине серце” і “Тисячолітній Миколай”, а саме ФО з компонентами – власними назвами. Встановлюються провідні тематичні розряди онімів, а також джерела походження представлених в даних творах ономастичних фразеологізмів.

Ключові слова: ономастикон, онім, фразеологізм, антропонім, топонім, теонім, міфонім, ономастичний простір.

The article deals with the basic characteristics of the onomasticon in the novels by P. Zagrebelny namely with the phraseological units with the components – proper names. The principal thematic categories of onyms, as well as the sources of origin of the onomastic phraseological units presented in these novels are determined.

Key words: onomasticon, phraseological unit, anthroponym, toponym, theonym, mythonym, onomastic space.

Власне ім'я (ВІ), або власна назва, як особливий мовний знак стало об'єктом інтенсивних і плідних розвідок в працях радянських і пострадянських ономастів О. Лосева, В. Топорова, О. Суперанської, В. Ніконова, В. Бондалетова, Ю. Карпенко, Є. Отіна, В. Калінкіна і т.д. Власне ім'я вивчалось не лише як цільнооформлена мовна одиниця, а й як нарізнооформлена, тобто як стале словосполучення фразеологічного або нефразеологічного характеру. Проведені в 70-80-і роки ономастичні пошуки призвели до виділення окремої галузі загальної фразеології із своїм термінологічним інструментарієм та об'єктом дослідження, до появи ономастичної фразеології. Короткий екскурс в історію становлення цієї мовної дисципліни.

В 70-і роки увагу мовознавців привертає як семантика ономастичних фразеологічних одиниць (ОФО), так і їх формальна структура (Антонова, Гафіулін – сталі словосполучення з антропонімами, 1973), Л. Бабаєва вивчає ВІ у складі прислів'їв та говірок (1973), ВІ вивчаються як компоненти, або народних (Бабич, 1971), або діалектних фразеологізмів (Захаров, 1971). Проводиться порівняльно-типологічний аналіз функціонування ОФО на матеріалі як споріднених (Леонідова – болгарська/російська мови, 1973; Охштат – англійська/німецька мови, 1971; Грищенко – російська/українська мови, 1976; Хазова – російська/українська мови, 1976), так і неспоріднених європейських мов (Кудіна – німецька/українська мови, 1991; Абрамова – французька/російська мови, 2004; Мендельсон – англійська/російська мови, 2004).

У 70-80-ті роки славісти також не остаються в стороні від жвавих ономастичних дискусій та пошуків. Лагінович Я. веде плідотворні пошуки ролі та місця ВІ – антропонімів і топонімів на матеріалі російської і польської фразеології (1977; 1978), а Лошак Г. П. виявляє особливості смислової структури ФО з компонентом – ВІ (1980). Відомий російський фразеолог В. М. Мокієнко розвиває оригінальну концепцію про роль та значимість ВІ у складі фразеології, аналізує джерела походження демотивованих ОФО (1980), приймає активну участь в оформленні перспектив слов'янської ономастики. В україністиці відзначились своїми глибокими пошуками в даній сфері фразеології, такі вчені, як Щербань Н. П. (Антропоніми у складі фразеологічних одиниць – 1974), Москаленко М. А. (Фразеологізми з антропонімами в українській мові – 1976), Добролюжа Г. М. (Культурологічний фактор у семантиці поліських ідіом з іменним компонентом – 2002), Алефіренко М. Ф. (Власні імена у складі фразеологічних зворотів російської і української мов – 1990).

В 80-90-і роки з'явились перші дисертаційні дослідження на терені ономастичної фразеології. Лагінович Я. вивчав власні імена на матеріалі російської і польської фразеології (1978), а Єфімова Н. А. детально дослідила семантичні особливості англійської фразеологічної антропонімії (1979). Філіппакі Н. Р. вивчала смислову структуру французьких ФО з компонентом – ВІ (1990), а Тарасевич М. Л. проаналізував особливості американської фразеологічної топоніміки (1985). Сафронова О. В. розглянула семантику і структуру англійських ФО із ономастичним компонентом біблійного походження (1997), Кравчук А. М. піддав аналізу польську фразеологію з ономастичним компонентом (1999). Привертає увагу КД О. Ф. Кудіної (1982), присвячена етнокультурному аспекту ОФО німецької і української мов.

Матеріали останніх ономастичних конференцій та конгресів свідчать про певний відхід ономастів – фразеологів від традиційних розвідок, зв'язаних з генезисом, структурою і семантикою ОФО, акцент досліджень поступово зміщується до вивчення таких чинників як характер мотивованості фразеологізмів з компонентами – ВІ у східнослов'янських мовах (Бабич, 1990), функціонування ОФО в поетичному тексті (Маркітанов, 1990), пошук конвергентних ОФО на матеріалі російської та української мов (Алефіренко, 1990). Аналіз основних праць вітчизняних мовознавців в сфері ономастичної фразеології, дозволяє нам виділити такі дві основні тенденції:

- 1) дослідження здійснюються в основному на синхронному зрізі;
- 2) відсутні практично дослідження функціонування ОФО в поетичному тексті.

Національна фразеологія постійно живиться з багатьох струмочків індивідуально-авторської фразеології, плідно збагачується все новими і но-

вими мовними здобутками письменників і поетів і виявлення особливостей фразеологічного ономастикону на матеріалі творів П. Загребельного буде в даній статті тільки однією із спроб вяснити особливості функціонування ономастичних фразеологізмів на матеріалі живого, поетичного тексту.

Актуальність дослідження полягає у вясненні впливу власної назви – оніму на формування ономастичних фразеологізмів різних тематичних розрядів на матеріалі різнопланових творів П. Загребельного.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні національної своєрідності ВІ – онімів, компонентів ОФО, а також ролі письменника в формуванні індивідуально-авторських фразеологічних оцінок з ВІ.

Головною **метою** дослідження є встановлення основних тематичних розрядів ВІ – онімів в ономастиконі П. Загребельного.

Дана мета зумовила постановку більш конкретних завдань:

- висвітлити відношення письменника до вживання власних назв у художньому тексті;
- провести тематичну класифікацію ОФО;
- визначити вплив індивідуально-авторської манери письменника на функціонування ОФО в поетичному тексті;
- виявити вплив сакрального фактору на рівень фразеологізації ВІ.

Головним **об’єктом** дослідження є ОФО, відібрані з вищеназваних творів, а **предметом** дослідження особливості їх функціонування в прозі П. Загребельного.

Аналіз особливостей функціонування ВІ у творах П. Загребельного як компонентів ФО ще не був об’єктом дослідження в сучасній поетичній ономастиці. Наш вибір випав на лірично-насмішкувате “Левине серце” і філософсько-історичного “Тисячолітнього Миколая”, так як саме в них П. Загребельний засвідчує своє відношення до ролі власної назви в житті українського народу “Що ім’я? Його дають одразу по-народженні, ще не знаючи головної сутності цієї людини. Це своєрідний реєстраційний номер, який повторюється в різних людей, так само як повторюються цифри нашої десяткової системи. Зате прізвисько неповторне (виділено нами), як і людська особистість” [2, с. 60]. Тобто письменник пропонує нам всередині антропонімного простору колізію між традиційним, експресивно стертим багатократним іменем особи і неординарним, самобутнім, унікальним, стилістично насиченим прізвисько “...людина, борючись проти всемогутніх процесів знеособлення й інтегрування особистостей ... протиставляє стихії й неокресленості світу не тільки своє власне, отримане від батьків ім’я, а ще й прізвисько. Для оточення воно слугує мовби розпізнавальним знаком, свідченням людської багатомірності й непересічності...” [2, с. 59-60].

Детальний аналіз ОФО в цих творах засвідчив розмаїття ономастичного простору письменника, гетерогенну семантичну структуру його ономастикону. В основу класифікації ФО з компонентами – власними

назвами ми беремо класифікацію О. В. Суперанської, яка поділяє ономастичний простір на ряд тематичних розрядів VI: антропонімів, топонімів, зоонімів, космонімів, міфонімів і т.д. [4, с. 173]. Так як історію і розвиток суспільства творять люди, то неможливо представити твори письменника без вживання великої кількості антропонімів самих різних по тематиці, сфері вжитку та походженню. Серед них превалюють інтерлінгвальні ОФО, які мають наступні моделі та розряди найменування персонажів, характерні для української антропонімної системи:

1. Двочленні іменування літературних героїв, як інтернаціональні “*Ромео і Джульєтта; Трістан і Ізольда*”, так і національні “*Таранька і Штенсель; Галушка і Часник*”;

2. Змішані (двочленно-тричленні) найменування включають в себе персонажів з історичними та етнографічними прізвиськами, як іншомовними “*Річард Левине Серце; Іоанн Безземельний*”, так і слов’янськими “*Володимир Мономах; Ярослав Мудрий; Данило Заточник*”. VI – антропоніми вживаються П. Загребельним і в складі ОФО біблійного та міфологічного походження “*Ноїв ковчег; Іоанн Богослов; бочка Данайд; дамоклів меч; прокрустове ложе*”, причому для останніх є характерним перехід в клас відонімних ад’єктивів.

Вживаються в творах письменника і стійкі словосполучення нефразеологічного характеру, або “фразелоїди” за термінологією М. Ф. Алефіренко [1, с. 81] і серед них виділяються аналітичні терміни, так як “аналітичні терміни, до складу яких входить власне ім’я, не утворюють ад’єктивно-субстантивних структур, у той час як для фразем такі трансформи можливі” [1, с. 88], причому в них антропонім є або власне онімом, або відонімним прямим ад’єктивом “*теорема Піфагора; геометрія Евкліда; план Маршалла; нобелівська премія*”.

Хоча письменник любить влаштовувати словесні ігри на сторінках своїх творів, випадки каламбурного або парадоксально-абсурдного перефразування, або деформації ОФО є досить рідкими. Наприклад, в творі “*Левине серце*” він замінює класичну двочленну ОФО “*Венера Мілоська*” на “*Венеру Молоську і Силоську*”, прозвавши іронічно-ласкаво молодого зоотехніка колгоспу шляхом паронімічної трансформації загальних іменників -апелативів “*молоко, сирос*” у онімні ад’єктиви “*Молоська і Силоська*”.

Крім широкого і різнопланового антропонімного простору ми зафіксували в творах незначну кількість ФО з компонентами – топонімами: письменника більше приваблює не місце дії, а найменування його літературних героїв та персонажів, характеристика їх дій та вчинків через різні власні назви (імена, прізвища, прізвиська, як реальні, так і вигадані). Із 60 ОФО, відібраних із даних творів тільки 14, або 25 % мають в своєму складі топонімічний компонент. Це загальноновживані ОФО “*відкрити Америку; Київська Русь; тайни мадрідського двору*”, причому до-

сять часто зустрічаються відоміні ад’єктиви “казанська сирота; коло-радський жук; шведський стіл; вірменське радіо”.

Тактовне і бережне відношення П. Загребельного до релігії, до церкви, до становлення християнського світогляду українського етносу переконливо розкривається в його романі “Тисячолітній Миколай”, в якому він досить аргументовано і глибоко показує особливості формування етнопсихологічної концепції особистості, вживаючи широко поширене християнське ім’я – Микола, в тому числі і в ОФО теонімного походження “Миколай Чудотворець; Микола Угодник”. Фразеологізми, зв’язані з релігією, є небагаточисленними, але вони точно відображають різні аспекти функціонування церкви: найменування святих та апостолів – “Іван Предтеча; Василій Блаженний; Миколай – чудотворець”; назви релігійних свят та вірувань “Івана Купала; теплий Олексій”; назви культових споруд і храмів (еклезіоніми) – “Храм Христа спасителя; собор Казанської Божої Матері; Софія Київська; Храм Благовіщення Святої Богородиці”. Серед сакральної лексики, вжитої П. Загребельним зустрічаються і онімизовані ЛО-апелятиви, насамперед архісеми “Бог” і “Святий”, органічні компоненти багатьох українських ОФО теонімного походження “перст Божий; Матір Божя; Святе письмо; син Божий; промисел Божий; у Бога за пазухою”. На особливості вживання сакральної архісеми “Бог” в українській мові звернув увагу і сам автор “Про Бога в українській мові налічується п’ятсот словосполук, про жінку – сімсот. То хто ж вище?” [3, с. 441].

Таким чином, власні назви – компоненти ОФО займають значне місце серед мовних засобів письменника при описі дій і вчинків персонажів, характеристиці їх світогляду та образу життя. Провідним сектором авторського ономастикону є антропонімний простір, який підрозділяється на ряд різноматематичних за походженням ОФО. Сакральна лексика займає особливе місце в авторському найменуванні реальних та міфічних персонажів, місць та об’єктів дії. Перспективним в подальшому дослідженні є порівняльно-типологічний аналіз вживання ОФО на матеріалі художніх творів письменників неспоріднених європейських мов, наприклад української і французької з метою виявлення, як спільного, так і відмінного у ономастиконі, особливо сакрального (теонімного) походження.

Література:

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / М. Ф. Алефіренко. – Харків: Вища школа, 1987. – 136 с.
2. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
3. Загребельний П. А. Левине серце / П. А. Загребельний. – К.: Рад. письменник, 1978. – 328 с.
4. Загребельний П. Тисячолітній Миколай / Павло Загребельний. – Харків: Фоліо, 2003. – Ч. II. – 461 с.